

Valentie-reduktie in het Turks

Gerjan van Schaaik

0. Inleiding

In sectie 1 wordt uiteengezet hoe de passiefkonstruktie van het Turks over de gehele linie kan worden behandeld in termen van een Predikaatvormende Regel, waarbij er via een proces van valentiereductie een werkwoord ontstaat met zogenaamde passieve morfologie, die dan te zien is als uitdrukking van het gereduceerde karakter van het predikaat. In sectie 2 wordt getoond hoe dit mechanisme ook toepasbaar is bij de behandeling van de Turkse reflexief. Voorts zal de hypothese worden gepresenteerd dat de vorming van passieve en reflexieve predikaten op één en hetzelfde principe berust, en dat het suffix oorspronkelijk slechts aangaf dat het afgeleide predikaat een argument-gereduceerde structuur bezat, evenwel zonder verwijzing naar het soort argument waarop de reductie was toegepast.

1. De Passief

De vorming van een passiefkonstruktie in het Turks is een productief proces. Een passieve werkwoordsvorm onderscheidt zich van een actieve vorm door het optreden van een suffix, dat direkt achter de stam van het werkwoord is geplaatst. De passieve vorm is derhalve als derivaat van een actieve vorm te beschouwen. De bijbehorende suffixen zijn:

- (1) a. na een stam op een klinker : -n
- b. na een stam op een -l : -(V)n¹
- c. bij bepaalde werkwoorden : -n(V)l
- d. in andere gevallen : -(V)l

Deze suffixen staan met elkaar in komplementaire distributie. De toepassing van deze suffixen kan met de volgende voorbeelden worden toegelicht:

- (2) [†] a. Eleman ara-n-iyor
- geschoolde kracht zoeken-PASS-Prog
- 'Geschoolde kracht(en) gevraagd'

- b. Bu araç bir saat sonra bul-un-du
deze auto een uur later vinden-PASS-Past
'Deze auto is een uur later gevonden'
- c. Türkiye'de "burıkol" ye-nil-me-z
T.-LOC boerekool eten-PASS-NEG-Pres
'In Turkije eten ze geen boerekool'
- d. Sigara iç-il-me-z
sigaret roken-PASS-NEG-Pres
'Men rookt niet' = 'Verboden te roken'

In deze zinnen wordt in geen enkel geval een verwijzing gegeven naar een handelende entiteit die respectievelijk 'zocht', 'vond', 'eet', of 'rookt'. In het volgende voorbeeld daarentegen is de Agens uitgedrukt:

- (3) Araba (Ahmet tarafından) sat-il-di
auto A. 'door' verkopen-PASS-Past
'De auto is verkocht (door Ahmet)'

Over de functie van de passiefkonstruktie hoeft geen twijfel te bestaan: een dergelijke konstruktie wordt gebruikt wanneer er bij de spreker behoefte bestaat de stand van zaken vanuit het perspectief van de niet meest prominente participant in de beschreven handeling te presenteren. De meest prominente participant in een stand van zaken is immers de referent van de term die op de eerste argument-positie wordt geïnserteerd. Normaal gesproken zal een stand van zaken worden beschreven vanuit het perspectief van de meest prominente participant, waarbij het werkwoord in een actieve vorm verschijnt.

Een tweede mogelijkheid om een stand van zaken te presenteren is die vanuit het perspectief van de op één-na meest prominente participant. Dat betekent voor onder andere het Nederlands, dat zo'n perspectiefwisseling met grammaticale middelen wordt aangegeven: er ontstaat een passieve zin. Binnen FG kan voor veel talen met het principe van Alternatieve Subjekttoekenning worden verklaard waarom er zinsparen zijn van het volgende type:

- (4) a. Jan geeft het boek aan Marie
b. Het boek wordt door Jan aan Marie gegeven

Beide zinnen zijn ontwikkeld uit een onderliggende predikaatstructuur van de volgende gedaante:

- (5) $\text{geven}_V (\text{dlx}_i:\text{Jan}_{Np}(x_i))_{Ag} (\text{dlx}_j:\text{boek}_N(x_j))_{Pat} (\text{dlx}_k:\text{Marie}_{Np}(x_k))_{Rec}$

Wordt in (5) nu de syntaktische functie Subjekt toegekend aan de Agensterm, dan ontstaat er een actieve zin (4a). In zin (4b) staat de Patiensterm 'het boek' als Subjekt op de voor dit type zinnen kenmerkende zinsinitiële positie, is de eerste argument-term uitgedrukt met 'door', en vraagt het werkwoord een passieve vorm. Het effect van zo'n syntaktische operatie is dus dat met die perspectiefwisseling in de kommunikatieve situatie 'het boek' op de voorgrond, en 'Jan' op de achtergrond komt te staan.

Een dergelijke analyse voor de Turkse passiefkonstruktie lijkt op het eerste gezicht aantrekkelijk, echter, met betrekking tot de passiefkonstruktie in (3) zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen:

1. Hoewel de Agens-term is uitgedrukt in (3), die daardoor een exakt ekwivalent lijkt te zijn van 'De auto is door Ahmet verkocht', is de uitdrukbaarheid van een Agens-term in een Turkse passiefkonstruktie toch zeer beperkt. Aissen (1979 : 78) meldt dat konstrukties van dit type door native speakers van het Turks als onnatuurlijk worden beschouwd, hetgeen ook blijkt uit gesprekken met Turkse informanten hier te lande. Een tweede vorm waarin de (veronderstelde) Agens-term uitgedrukt kan zijn, is die met het suffix $-CA^2$, dat volgens Bazin (1968 : 48) geklassificeerd moet worden als adverbiaalsuffix. Nominale konstituenten hiermee gesuffigeerd verwijzen niet naar een individuele Agens, maar eerder naar een institutie, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld dat ontleend is aan Underhill (1976 : 333):

- (6) Eski bakan hükümet-çe affed-il-di
former minister government-ADV pardon-PASS-Past
'The former minister was pardoned by the government/(governmentally)'

Het feit dat er twee manieren zijn om een Agens-term³ uit te drukken zou evenwel via een voldoende nauwkeurig geformuleerd selectiekriterium in de expressieregels verantwoord kunnen worden.

2. Bij nadere beschouwing van de 'passief'-konstruktie blijken er echter een aantal overwegingen te zijn die leiden tot een her-analyse van (3). Het werkwoord in (3) is transitief: echter, een 'passief'-konstruktie gebaseerd op een intransitief werkwoord is in het Turks evenzeer mogelijk. Beschouw het volgende voorbeeld:

- (7) Sora sora Bağdat'a bile gid-il-ir
vragend B.-DAT zelfs gaan-PASS-Pres
'Met vragen kom je zelfs in Bagdad'

In tegenstelling tot passieve zinnen gebaseerd op een transitief werkwoord, leidt uitdrukking van een Agens-term in een 'passieve' zin die gebaseerd is op een intransitief werkwoord tot ongrammatikaliteiten. De vraag rijst dan uiteraard, in het streven naar een uniforme behandeling van de 'passief', hoe een zin als (7) tot stand komt op basis van een predikaat dat onderworpen is aan de syntaktische operatie Subjekttoekenning. Een zin als (7) mist immers te enen male een konstituent die voor de kwalifikatie Subjekt in aanmerking komt.

3. Een derde bezwaar tegen de aanname dat met het principe van Alternatieve Subjekttoekenning de Turkse passief in z'n volle glorie beschreven zou kunnen worden, vindt zijn oorzaak in de mogelijkheid van een tweeledige interpretatie bij zinnen van het volgende type:

- (8) Pencere aç-il-di
raam openen-PASS-Past

- (9) a. 'Het raam werd geopend'
b. 'Het raam ging open'

Zin (8) is gebaseerd op een transitief werkwoord, en heeft twee lezingen: een passieve (9a), en een pseudopassieve (9b).

Door (9a) wordt een Handeling beschreven, zodat in dat geval zou kunnen worden aangenomen dat er bij de ontwikkeling van (8) geen term is geïnserteerd op de eerste argument-positie van het werkwoord. Volgens lezing (9b) beschrijft (8) een Proces. Wanneer in een dergelijk geval de oorzaak van het beschreven Proces wordt uitgedrukt dan geschiedt dit via een adverbiale bepaling, getuige de volgende voorbeelden:

- (10) Pencere kendiliğ-i-nden aç-ıl-dı
raam 'eigenheid'-ps3-ABL openen-PASS-Past
'Het raam ging uit zichzelf open'
- (11) Bardak sıcaklık-tan kır-ıl-dı
glas hitte-ABL breken-PASS-Past
'Het glas is door de hitte gebroken'

Het is niet mogelijk van de zinnen (10) en (11) met dezelfde nominale konstituenten een actieve konstruktie te maken. Evenmin kan het ABL-suffix vervangen worden door een omschrijving met *tarafından* (zie ook (14) en (15)).

4. Tenslotte zijn er zinnen die buiten hun kontekst zonder meer ambigu zijn doordat het werkwoordssuffix in zowel een passieve ((12a) en (13a)) als een reflexieve ((12b) en (13b)) betekenis is op te vatten:

- (12) Atlet yarıştan çek-il-di
atleet wedstrijd-ABL trekken-PASS/REFL-Past
a. 'De atleet werd uit de wedstrijd teruggetrokken'
b. 'De atleet trok zich uit de wedstrijd terug'
- (13) Kaçırılan müdür orman-da sakla-n-dı
ontvoerd directeur bos-LOC verbergen-PASS/REFL-Past
a. 'De ontvoerde directeur werd in het bos verborgen (gehouden)'
b. 'De ontvoerde directeur verborg zich in het bos'

De 'passief'-konstruktie is dus ruim vertegenwoordigd in het Turks, zoals blijkt uit de voorbeelden (1), (3), (6), (8), (10), (11), (12a), en (13a). Aan al deze zinnen ligt een transitief werkwoord ten grondslag, waarbij de eerste argument-term slechts in twee gevallen is uitgedrukt (cf (3) en (6)).

Het werkwoord *git-* 'gaan' dat het uitgangspredikaat vormt van de in (7) voorkomende passieve vorm *gid-il-* 'gaan-PASS', is intransitief. Het heeft een argumentpositie met de semantische funktie Agens, en een met de semantische funktie Richting. De syntaktische funktie Subjekt is niet aan het tweede argu-

ment toegekend, anders zou de daarop geïnserteerde term niet met een datief-suffix zijn voorzien, maar ongemarkeerd voorkomen, zoals ook de tweede argument-term in de zinnen die gebaseerd zijn op passieve vormen van een transitief werkwoord ongemarkeerd is. Het is dus volstrekt niet te bepalen of er in (7) Subjekttoekenning heeft plaatsgevonden, en zo dit het geval is, aan welke term.

Een soortgelijk probleem doet zich voor bij (8), (10), en (11). Waar (8) een tweeledige interpretatie gedooft, zijn (10) en (11) slechts als pseudopassieve konstrukties te beschouwen. Aktieve varianten van (10) en (11) met dezelfde konstituenten zijn dan ook ongrammatikaal:

- (14) *Kendilik pencere-yi aç-tı
eigenheid raam-ACC openen-Past

- (15) *Sıcaklık bardağ-ı kır-dı
hitte glas-ACC breken-Past
'De hitte heeft het glas gebroken'

hetgeen er op duidt dat *kendiliğ-i-nden* 'eigenheid-ps3-ABL' in (10), dus ook *sıcaklık-tan* 'hitte-ABL' in (11) opgevat kunnen worden als adverbiale bepalingen. Hetzelfde zou kunnen gelden voor de expressie van de Agensterm in (3) als *Ahmet taraf-ı-ndan* 'Ahmet kant-ps3-ABL'!

Voor een dergelijke opvatting zijn verder nog de volgende overwegingen aan te voeren:

1. Zoals hierboven reeds is aangegeven, komt de uitdrukking van een Agens-term in een passieve konstruktie niet vaak voor. Wanneer dit wel gebeurt, is aan te nemen dat dit geschiedt op pragmatische gronden, bijvoorbeeld in de volgende zin (cf Aissen, 1979 : 78), waarin 'door de vader' Focus heeft:

- (16) Genç kız baba-sı taraf-ı-ndan iste-n-me-miş
jong meisje vader kant-ps3-ABL wensen-PASS-NEG-Rep
'Het jonge meisje was, naar men zegt, niet gewenst *door de vader*'

2. De status van adverbiale bepaling komt goed naar voren in zinnen waar deze duidelijk (extra) informatie verschaft over de achtergrond waartegen de feitelijke inhoud van de propositie gezien moet worden:

- (17) Gel-ebil-ecek ipucu-lar değenlerdir-mek için
komen-POT-FUT tip-Plur evalueren-Inf om
polis taraf-ı-ndan özel bir merkez kur-ul-du
politie kant-ps3-ABL speciaal een centrum oprichten-PASS-Past
'Teneinde de tips die binnen kunnen komen te evalueren,
is er door de politie een speciaal centrum opgericht'
- (18) Dün akşam A.H. Amsterdam'da üç kişi taraf-ı-ndan
gisteravond A.H. A.-LOC drie persoon kant-ps3-ABL

kapılı bir araç-la kaçır-il-di
 gesloten een voertuig-Instr ontvoeren-PASS-Past
 'Gisteravond is in Amsterdam A.H. door drie personen
 in een gesloten voertuig ontvoerd'

De adverbiale bepalingen kunnen derhalve gedacht worden te zijn ontstaan uit termen geïnserteerd op een satellietpositie. Daarmee wordt dan eveneens verklaard waarom uitdrukking van zulke konstituenten achterwege kan worden gelaten.

3. Naast het feit dat een konstruktie met *tarafından*, vooral in de spreektaal, een zeer lage gebruiksfrekwentie heeft, geldt bovendien nog dat de referent van de term die ermee uitgedrukt wordt het kenmerk +Animate moet hebben. Is dit niet het geval, dan wordt het 'vermeende' eerste argument in een passieve zin met behulp van een ABL-suffix uitgedrukt. Vergelijk daartoe eens de volgende zinnen:

- (19) Bu iş ben-i yor-du
 dit werk ik-ACC vermoeien-Past
 'Dit werk heeft mij vermoeid'
- (20) Ben bu iş-ten yor-ul-du-m
 ik dit werk-ABL vermoeien-PASS-Past
 'Ik ben vermoeid door dit werk'

4. *Taraf* 'kant, zijde' is van Arabische origine, waarvan het Turkse ekwivalent *yan* luidt, zoals te demonstreren is met:

- (21) Çocuk anne-si-nin yan-ı-nda kal-ıyor-du
 kind moeder-ps3-GEN zijde-ps3-LOC verblijven-Prog-Past
 'Het kind verbleef bij zijn moeder'

Yan 'kant, zijde' komt echter nooit voor in een passiefkonstruktie in combinatie met een Agens-term.

Het is aldus denkbaar dat een omschrijving van een Agens-term op basis van *taraf* niet een oorspronkelijke konstruktie van het Turks is geweest, maar dat deze tijdens het langdurige taalkontakt met de Arabische wereld is overgenomen, waarbij mogelijkwerwijs een oudere, 'echt' Turkse konstruktie is verdrongen. Historisch-linguïstisch onderzoek zou hierover een inzicht kunnen verschaffen⁴.

Het feit dat in een passiefkonstruktie die gebaseerd is op een transitief werkwoord de eerste argument-term niet wordt uitgedrukt, of wordt uitgedrukt door middel van een adverbiale bepaling, en dat in passiefkonstrukties die gebaseerd zijn op een intransitief werkwoord de eerste argumentterm niet kan worden uitgedrukt, vormt een aanwijzing dat er in een passief werkwoord helemaal geen eerste argument-positie met de semantische funktie Agens voorkomt, maar als het ware gereduceerd is, en doet vermoeden dat niet Alternatieve

Subjekttoekenning de basis vormt voor de Turkse passiefkonstruktie, maar dat er een ander mechanisme geformuleerd moet worden om deze konstrukties te beschrijven.

Laten we aannemen dat de passief dus niet via een syntaktische operatie tot stand komt. De vorming van een passief lexikaal item uit een actieve vorm zou dan verklaard kunnen worden door aan te nemen dat er een Predikaatvormende Regel is op te stellen die deze derivatie beschrijft. Zo'n regel heeft een basispredikaat als input, en een afgeleid predikaat als output, en zou in een beschrijving moeten voorzien van het argumentgereduceerde karakter van het outputpredikaat. Tevens moet worden aangegeven wat op het semantische vlak de consequenties zijn voor de samenhang tussen input- en outputpredikaat.

Voor het transitieve predikaat *sat* 'verkopen' uit (3) zou deze regel er als volgt uitzien:

(22) PREDIKAATVORMENDE REGEL voor de Passief:

Input:	$\text{sat}_V (x_1)_{Ag} (x_2)_{Go}$
Werking:	1. $(x_1) \rightarrow \emptyset$ (reduktie) 2. $Go \rightarrow Proc$ (sem. shift) 3. $(x_2) \rightarrow (x_1)$ (herordening)
Output:	$\text{sat-il}_V (x_1)_{Proc}$
Betekenis:	' sat_V is alleen relevant voor $(x_1)_{Proc}$ '

De valentie 2 van het input predikaat sat_V wordt dus gereduceerd tot 1 in het output predikaat sat-il_V .

Het tweede gevolg van deze afleiding is, dat via reduktie van de eerste argument-positie, het tweede argument van het inputpredikaat het eerste argument wordt van het outputpredikaat en daarmee de 'priveleges' verwerft van een eerste argument: de term op deze positie geïnserteerd wordt in de zin ongemarkeerd uitgedrukt, en leidt tot agreement in Persoon en Getal van het werkwoord, zoals blijkt uit (20).

Een derde gevolg is dat de semantische funktie van het tweede argument van het inputpredikaat zich wijzigt: $(x_2)_{Go}$ wordt $(x_1)_{Proc}$ van het outputpredikaat. Ook vindt er een verandering plaats in de aanduiding van het soort predikaat: als input van de regel fungeert een handelingspredikaat ('controlled event'), en aan de output verschijnt er als resultaat een PROCES-predikaat ('uncontrolled event')⁵.

Analoog aan de in (22) voorgestelde reduktieregel voor transitieve inputpredikaten is er een regel op te stellen die de vorming van de onpersoonlijke passief weergeeft. Voor het eenplaatsige predikaat *git* 'gaan' uit (7) ziet die regel er als volgt uit:

(23) PREDIKAATVORMENDE REGEL voor de Onpersoonlijke Passief:

Input:	$\text{git}_V (x_1)_{Ag} (x_2)_{Dir}$
Output:	$\text{gid-il}_V (x_2)_{Dir}$
Betekenis:	'Men gaat / Er wordt gegaan naar (x_1) '

Het gebruik van een onpersoonlijke passiefkonstruktie is dus een manier om een handeling, waarin normaliter een aktuele Agens is betrokken, zonder enige referentie naar welke Agens dan ook te beschrijven. De output van (23) laat een predikaat zien dat een argumentpositie heeft met de semantische funktie Richting. De term die hierop geïnserteerd gaat worden komt niet in aanmerking om ongemarkeerd in de zin te worden geplaatst, omdat deze semantische funktie altijd wordt uitgedrukt met het DAT-suffix. Behalve (7) is (24) een mooi voorbeeld:

- (24) Bu yol-dan İstanbul'a gid-il-ir mi?
 deze weg-ABL I.-DAT gaan-PASS-Pres Q
 'Kom je via deze weg in İstanbul?'

Bij de derivatie van een onpersoonlijk passief predikaat verandert er dus niets aan de semantische funktie van de oorspronkelijke tweede argumentpositie. Dat dit wel het geval is bij de afleiding van de reguliere passief ligt in het feit dat het tweede argument van een transitief werkwoord de semantische funktie Patiens heeft. De referent van een Patiens-term is op een of andere manier altijd degene op wie de handeling wordt voltrokken. Het feit dat een Patiens-term met een ACC-suffix gemarkeerd kan worden in het Turks doet in dit verband niet ter zake: alleen konstituenten waarvan de referent in de kontekst specifiek geacht wordt te zijn komen voor een dergelijke markering in aanmerking (cf Johanson : 1977 en Nilsson : 1977).

Tenslotte is ook voor de pseudopassief een soortgelijke regel te formuleren. Met kir_V uit (11) levert dit het volgende beeld:

- (25) PREDIKAATVORMENDE REGEL voor de Pseudopassief:

Input:	$kir_V (x_1)_{Ag} (x_2)_{Pat}$
Output:	$kir-il_V (x_1)_{Proc}$
Betekenis:	kir_V is alleen relevant voor $(x_1)_{Proc}$ met
Interpretatie:	a. ' $(x_1)_{Proc}$ breekt'
	b. ' $(x_1)_{Proc}$ wordt gebroken'

Regel (25) heeft met de regels (22) en (23) gemeen dat het outputpredikaat een Proces beschrijft waarin het in principe niet mogelijk is uit te drukken wie of wat het proces op gang brengt, dan wel in stand houdt. Die gevallen waarin een 'vermoedelijke' Agens toch wordt weergegeven zijn, mede op grond van hun adverbiale uiterlijk, te verklaren door aan te nemen dat deze konstituent onder bijzondere omstandigheden als satelliet is toegevoegd, en uitgedrukt wordt als adverbiale bepaling. Voor deze visie pleiten de voorbeeldzinnen van (3), (6), (16), (17), en (18).

In feite geven de Predikaatvormende Regels (22), (23) en (25) in principe aan hoe een verbaal inputpredikaat ontdaan wordt van zijn eerste argument-positie, en zij beschrijven wat er gebeurt met de overige argumentposities. Bij transitieve inputpredikaten ondergaat de oorspronkelijke tweede argument-positie een

verschuiving van z'n semantische functie Patiens (die alleen met een ACC-suffix wordt uitgedrukt wanneer de te inserteren term specifiek is) tot Processed, omdat de relatie input-output predikaat gewijzigd wordt van Handelings-definiërend naar Proces-definiërend.

Bij intransitieve inputpredikaten treedt geen semantische verschuiving op, omdat (in het voorbeeld van (7) en (24)) de semantische functie Richting uitsluitend met een DAT-suffix wordt uitgedrukt.

De regels van (22), (23), en (25) kunnen worden geherformuleerd als één regel die de valentie-reduktie van verbale predikaten beschrijft:

(26) VALENTIE-REDUKTIE REGEL voor Verbale Predikaten:

Input:	$P_V(x_1)_{Ag}(x_2) \dots (x_n)$
Output:	$P-PASS_V(x_1) \dots (x_n)$
1. (Pseudo-)Passief:	$P-PASS_V(x_1)_{Proc}$
met:	$(x_1)_{Proc/Output} = (x_2)_{Pat/Input}$
Interpretatie:	' $(x_1)_{Proc} P_V-t$ / wordt ge- P_V-d '
2. Onpersoonlijke passief:	$P-PASS_V(x_1)_{sf}$
Interpretatie:	'Er wordt ge- P_V-d in de relatie sf tot (x_1) '
'Men P_V-t in de relatie sf tot (x_1) '

2. De Reflexief

In tegenstelling tot de (pseudo-)passief en de onpersoonlijke konstruktie is de reflexieve konstruktie in het Turks niet produktief. Reflexieve werkwoordsvormen (met suffix $-(V)n$) zijn gelexikaliseerd, en hebben veelal een alternatieve uitdrukkingswijze die gebaseerd is op een basispredikaat plus het reflexieve pronomen⁶ *kendi* 'zelf/eigen'. Dit wordt met het volgende voorbeeld getoond:

- (27) a. Hasan yıka-n-dı
H. wassen-REFL-Past
'Hasan waste zich'
- b. Hasan kendi-si-ni yıka-dı
H. eigen-ps3-ACC wassen-Past
'Hasan waste zichzelf / z'n eigen'

Andere reflexieva zijn bijvoorbeeld: *besle-n* 'zich voeden', *koru-n* 'zich beschermen', *tara-n* 'zich kammen', *bul-un* 'zich bevinden' (cf Wendt : 1979).

Ook voor de reflexief is aan te nemen dat de gelexikaliseerde vorm is ontstaan uit een verbaalstam die onderworpen is geweest aan het proces van predikaatvorming. Een regel hiervoor beschrijft dan dat de tweede argument-positie van het inputpredikaat is gereduceerd, en ziet er voor het werkwoord uit bovenstaand voorbeeld als volgt uit:

(28) **PREDIKAATVORMENDE REGEL** voor voor de Reflexief:

Input: $yika_V (x_1)_{Ag} (x_2)_{Pat}$
 Werking: $(x_2)_{Pat} \rightarrow \emptyset$ (reduktie)
 Output: $yika-n_V (x_1)_{Ag}$
 Betekenis: ' $(x_1)_{Ag}$ voert $yika_V$ uit op zichzelf'

Het verschil met de regel voor de vorming van de passief is dat het predikaat niet verandert van semantisch type: zowel het input- als het output-predikaat zijn **HANDELINGS**-predikaten. Het **REFL**-suffix signaleert alleen dat de tweede argument-positie van het inputpredikaat wordt gereduceerd, en dat er derhalve geen **Patiens**-term geïnserteerd kan worden op een van de argument-posities van het outputpredikaat. Een zin als (29c) is dan ook ongrammaticaal:

- (29) a. Hasan *yika-n-di*
 'Hasan waste zich' (=22a)
 b. Hasan *araba-sı-nı yika-ø-di*
 H. auto-ps3-ACC wassen-Past
 'Hasan waste z'n auto'
 c. *Hasan *araba-sı-nı yika-n-di*

Uiteraard kunnen wel bepalingen van tijd, plaats, omstandigheid en dergelijke worden geplaatst in zinnen als (29a).

Kenmerkend voor de reflexiefformen van verbaalstammen uitgaande op een vokaal of op een *-I*, is dat zij veelal hominiem zijn met de passief:

- (30) a. Hasan *besle-n-di*
 H. voeden-PASS/REFL-Past
 1. 'Hasan werd gevoed'
 2. 'Hasan voedde zichzelf'
 (cf (18)) b. Bu *araç Amsterdam'da bul-un-du*
 dit voertuig A.-LOC vinden-PASS/REFL-Past
 1. 'Dit voertuig werd in A. gevonden'.
 2. 'Dit voertuig bevond zich in A.'

Ook komt er een klein aantal homonieme werkwoorden voor die op het suffix *-(V)I* zijn gebaseerd:

- (31) = (12) Atlet *yariş-tan çek-il-di*
 atleet wedstrijd-ABL trekken-PASS/REFL-Past
 1. 'De atleet werd uit de wedstrijd teruggetrokken'
 2. 'De atleet trok zich uit de wedstrijd terug'

Ambigüiteit is te vermijden door gebruikmaking van 1) het reflexief pronomen *kendi* (cf (27b)); of 2) de tweevoudige toepassing van het passiefsuffix:

- (32) Müdür orman-da bul-un-ul-du
 directeur bos-LOC vinden-PASS-PASS-Past
 'De directeur werd in het bos gevonden'

Van homonymie kan uiteraard alleen dan sprake zijn wanneer het afgeleide werkwoord is gebaseerd op een transitief inputpredikaat. Dit houdt echter niet in dat een reflexieve werkwoordsvorm niet van een intransitief gevormd zou kunnen zijn. Zulke reflexieven komen, zij het gering in aantal, inderdaad voor:

- (33) söyle-n-mek⁷
 spreken-REFL-Inf
 'tegen zichzelf praten'

Het predikaat dat hieraan ten grondslag ligt heeft een tweeplaatsige structuur, en heeft als betekenis: 'spreken tegen iemand, zich tot iemand richten'. Kennelijk is tijdens de vorming van dit predikaat de argumentpositie met semantische functie *Richting* (uitgedrukt met de *Datief*) gereduceerd. Immers, je spreekt *of* tegen een ander, *of* tegen jezelf. Dat betekent dan, dat in tegenstelling tot de vorming van de passief, er bij de (eertijdse) vorming van de reflexief wel argumentreduktie optreedt, wanneer het gaat om een intransitief inputpredikaat.

In de betekenis 'iets zeggen (tegen iemand)' heeft (33) ook een passieve lezing:

- (34) Böyle bir şey-i söyle-n-me-z, biz-de
 zulk een iets-ACC zeggen-PASS-NEG-Pres wij-LOC
 'Zo iets wordt er niet gezegd bij ons'

Reduktie van een argumentpositie hoeft echter niet beperkt te zijn geweest tot tweede argument-posities. Het volgende voorbeeld is alleen zinvol te interpreteren als aangenomen wordt dat niet de tweede argumentpositie met semantische functie *Richting*, maar een derde argument- of satellietpositie met semantische functie *Begunstigde* is gereduceerd:

- (35) etraf-ı-na bak-in-mak⁸
 omgeving-ps3-DAT kijken-REFL-Inf
 'om zich heen kijken'

De semantische functie *Richting* is uitgedrukt met een *DAT*-suffix in (33), en deze zin is te interpreteren als 'De omgeving bekijken ten behoeve van zichzelf'. Een dergelijke lezing heeft ook (36), die gebaseerd is op een transitief inputpredikaat:

- (36) Kimse üst-ü-ne al-in-ma-sın⁸
 niemand bovenkant-ps3-DAT nemen-REFL-NEG-Opt
 'Dat moet niemand zich aantrekken'

waarin de reflexieve vorm van *al_v* te interpreteren is als: 'op zich nemen (ten gunste of) ten nadele van zichzelf'.

Met betrekking tot voornoemde homonymie, is het opvallend dat er in het moderne Turks geen reflexieve vormen in *-(V)I* zijn aan te treffen, waarbij het predikaat een mediale (cf (35) en (36)) betekenis heeft.

In een tekstfragment uit de *Bâbur-nâme* (waarin een stadium van taalontwikkeling van ongeveer vijf eeuwen geleden wordt weergegeven) komt echter een zin voor (folio 8a regel 12) die alleen zinvol is te interpreteren als aangenomen wordt dat het werkwoordssuffix geen passieve of een reflexieve, maar een mediale lezing heeft.

Geheel analoog aan de structuur van de verba in (33) en (35), is in het werkwoord van (37) de argumentpositie met de semantische functie *Begunstigde* afwezig:

- (37) *Sahrukiya-ni fırıb bile al-ıl-ıb*
 S. -ACC list met (in)nemen-REFL-Past
nice mahal mutasarrıf i-di
 zekere tijd gouverneur zijn-Past
 'Hij nam de stad S. met een list in ten behoeve van
 zichzelf en was (er) een zekere tijd gouverneur'

3. Konklusies

Bij de vorming van een passief predikaat enerzijds, en een reflexief predikaat anderzijds doet zich een opmerkelijke parallellie voor. Beide afleidingen berusten op valentiereductie: bij de vorming van een passief wordt de eerste argument-positie gereduceerd, en bij de in onbruik geraakte vorming van een reflexief is een niet-eerste argument-positie onttrokken aan de structuur van het inputpredikaat. De argument-gereduceerde structuur van het afgeleide predikaat wordt aangegeven door een suffix dat direkt achter de verbaalstam is geplaatst.

Op grond van de voorbeelden die in sectie 1 zijn gepresenteerd kan met betrekking tot de passief het volgende worden geconkludeerd:

Via een Predikaatvormende Regel komt uit een basispredikaat een afgeleid predikaat tot stand waarvan de eerste argument-positie is gereduceerd. Zo leveren transitieve inputpredikaten een regulier passief of een pseudopassief outputpredikaat op dat naar een Proces verwijst. Een afgeleid predikaat heeft aldus een gedetransitiviseerd karakter. Een afgeleid predikaat met een onpersoonlijke interpretatie ontstaat uit een intransitief inputpredikaat.

Aan de hand van voorbeelden in sectie 2 lijkt de konklusie gerechtvaardigd dat ten tijde van een produktieve reflexievorming in het Turks het reflexiefsuffix op een verbaalstam een teken was dat het aldus gevormde predikaat een valentie-gereduceerde structuur bezat. Op grond van de homonymie van passieve en reflexieve werkwoorden afgeleid van transitieve predikaten is wellicht aan te nemen dat de toepassing van de morfemen *-(V)n* of *-(V)I*, die elkaar mogelijker-

wijs op fonologische gronden uitsluiten, niet gedifferentieerd was naar het soort argument-positie dat aan reductie onderworpen was.

Een afgeleid predikaat voorzien van een dezer morfemen verwees naar een stand van zaken die weliswaar door het basispredikaat gedefinieerd was, maar dit morfeem duidde aan dat de argumentstructuur zich had gewijzigd: de stand van zaken werd vanuit een ten opzichte van een volledig gezichtspunt afwijkend, beperkter perspectief gepresenteerd, doordat een van de participanten, al naar gelang de argumentpositie die was gereduceerd, niet langer kon worden uitgedrukt.

Noten

1. *-CA* heeft als fonologisch bepaalde varianten: *-çe*, *-ça*, *-ce*, en *-ca*. Het gebruik als adverbiaalsuffix moge blijken uit: *Türk-çe konuşmak* = 'op de wijze van een Turk (= Turks) spreken'; *ben-ce* 'op de manier waarop ik (het zie/bekijk/beoordeel)' = 'volgens mij'
2. Een eerste argument heeft de semantische functie Agens wanneer aangenomen kan worden dat voor dat argument het kenmerk +Control geldt, en dat voor de stand van zaken die door die predikatie beschreven wordt het kenmerk +Dynamisch geldt. De stand van zaken wordt dan beschreven als Handeling. Zie verder Dik (1978 : 34).
3. De vokaal *V* heeft als fonologisch bepaalde varianten: *i*, *ı*, *ü*, en *u*.
4. Op basis van een computerbestand van de in het Hwarizm-Turks gestelde tekst van Rabghuzi's 'Qisas al-Anbiya' (ca 1310) worden momenteel passieve, reflexieve, en kausatieve konstrukties onderzocht. Bevredigende resultaten zijn echter, mede door de slechte financiële positie van de onderzoekers, nog niet geboekt.
5. Zie Dik (1978 : 34).
6. *kendi* 'eigen': *kendi söz-ünüz* 'uw eigen woorden'.
7. Ontleend aan: Redhouse (1983).
8. Ontleend aan: Steuerwald (1983). In de loop der tijd hebben bepaalde predikaten naast een uit het basispredikaat afleidbare betekenis, een bijzondere betekenis gekregen: *bozmak* 'kapot maken' versus *boz-ul-mak* 'kapot gaan' en 'bederven (van etenswaar ed)'. Ook zijn er afgeleide predikaten die slechts een speciale betekenis hebben: *görmek* 'zien' versus *gör-ün-mek* '(ver)schijnen'. In een enkel geval bestaat er bij het (intransitieve) afgeleide predikaat geen basispredikaat meer. De transitieve tegenhanger is gevormd met een kausatiefsuffix: *öğrenmek* (intr.) en *öğretmek* (tr.) 'leren'; *tükenmek* (intr.) en *tüketmek* (tr.) 'op (doen) raken'.

Literatuur

- Aissen, J. 1979. *The syntax of causative constructions*. Harvard University. Cambridge, Mass.
- Bazin, L. 1968. *Introduction a l'étude pratique de la langue Turque*. Paris: Libr. d'Amerique et d'Orient.
- Dik, Simon C. 1978a. *Functional Grammar*. Amsterdam: North-Holland (1981³, Dordrecht: Foris).
- Johanson, L. 1977. 'Bestimmtheit und Mitteilungsperspektive im Türkischen Satz' in: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Supplement III. 2 Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.
- Nilsson, B. 1979 'Definiteness and Reference in Relation to the Turkish Accusative' *Orientalia Suecana* 27-28, p. 118-131.
- Redhouse, 1983. *Contemporary Turkish-English Dictionary* Istanbul: Redhouse Yayınevi.
- Steuerwald, K. 1983. *Türkisch-Deutsches Wörterbuch* Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Underhill, R. 1976. *Turkish Grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Wendt, H.F. 1979. *Praktisches Lehrbuch Türkisch* Berlin: Langenscheidt.